

jelöl, hanem éppen annak önfeltáró játékát (az erőltetett menet a feleszmélés folyamata). A vers tematikájában fontos szerepet betöltő kétféle halál közötti választás pedig olyan allegóriaként nyerheti el funkcióját, amely a grammatikai alanyok cserélhetőségének olvasásfüggő elrendezését sugallja.

Említettük, hogy a sorok közepén elhelyezett cezúrák fontossá válhatnak az olvasás szempontjából. Ha a fentiek fényében vesszük szemügyre az *Erőltetett menetet*, akkor láthatóvá válik, hogy ennek is többféle funkciója lehet. Egyrészt a tipográfiai elrendezés felidézheti egy a sorok közé ékelődő kacskaringós út képét, amely utalhat a vers egészének pillanatnyiságára, hiszen vizuális karakterű szöveggént (már-már képverssé alakulva) megtöri a lineáris befogadás lehetőségét (ezt a szintaktikai szerkezet is „igazolta”). Másrészt egymáshoz rendelhet olyan szövegtöredékeket, melyek a cezúrával osztott tér azonos felén helyezkednek el. Ha tehát úgy próbáljuk meg olvasni a verset, hogy a cezúra több lehetséges szöveggé alakítja azt, akkor egyes helyeken valóban kivitelezhető ilyen olvasat. Az egyik legtisztább példa éppen a vers *közepé* táján a baloldali mezőben jelenik meg: „Ó, hogyha hinni tudnám: / mindazt, mit érdemes még, / ha volna még!”

Utalnunk kell arra is, hogy az *Erőltetett menet* egyes részletei nem pusztán az avantgárd, olvasói aktivitást igénylő stratégiái mentén szólaltathatók meg. Erre nemcsak a klasszikus versforma (nibelungizált alexandrin), hanem a szöveggközöttség jelzései is felhívják a figyelmet. Például a vers zárlatának természetű metaforikája („a hold ma oly kerek!”) – amely egyben a feleszmélés párhuzama! – Ady híres sorának („Milyen csonka ma a Hold”) ellentételezéseként is értelmezhető. Az *Erőltetett menet* „helyreállítja” az Ady-vers részlegességre utaló mozzanatát, de úgy, hogy közben a modális viszonyokkal is eljátszik, ugyanis az optimista végki-csengés átírja a költemény alaptónusát. Mindez olvasásalakzatként is érthető: mintha a vers arra utalna, hogy a tragikus mozzanatokkal szemben mindig ott az ellenpólus, vagyis Radnóti költészetét sem feltétlenül kell mindig tragikus kontextusban értelmeznünk. Ez a „másik Radnóti” pedig túlélheti vetélytársát, biztosítva így az életmű zártágának fellazulását, a Radnóti-féle hang újradinamizálhatóságát.

Beregszászi Anikó

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszéke, Beregszász,
e-mail: banikobaniko@gmail.com

Új tendenciák a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelésben a tantervek, tankönyvek és a tankönyvírás tapasztalatainak tükrében (2. rész)

Az eredmények

Az első sikeres lépés az anyanyelvoktatás tartalmának a módosítására és a változtatások kodifikálására a 2005-ben megjelent, az ukrán oktatáspolitikai által akkor újonnan elképzelt, a korábbi 11 évfolyamosról 12 évfolyamos oktatási rendszerhez igazított magyar nyelv tanterv elkészítése volt (lásd Magyar nyelv, 2005). Az előző általános és középiskola tantervekhez képest ez a tanterv főleg *szemléletében* volt más. Az általános iskolai osztályok tananyagának tartalmát (ami jelentős részben grammatika) nem lehetett teljes mértékben átszabni, ezt az állami szabványtanterv nem tette lehetővé, de változtatni lehetett az anyanyelvhez és annak változataihoz való viszonyuláson, és hasznosabban, funkcionálisabban lehetett megközelíteni a nyelvtani ismeretek tanítását is. A 2005-ös tanterv újdonsága volt, hogy:

- kodifikálni próbálta az additív (hozáadó) szemléletet,
- nem a grammatika oktatását tekintette fő feladatának, hanem azt, hogy az iskolából kikerülőket képesek legyenek

minden helyzethez megtalálni a megfelelő nyelvi változatokat és grammatikai formákat,

- kimondta, hogy a nyelvhasználat *helyénvalóságának* ismerete az anyanyelv oktatásának célja,

- a nyelvtant nem öncélúan igyekezett tanítani, hanem azért, hogy a tanuló könnyen, magabiztosan és tudatosan tudjon válogatni a rendelkezésére álló nyelvi elemek közül, amikor egy konkrét élethelyzetben kell szóban vagy írásban megnyilvánulnia.

Jelentősebb változáson ment keresztül a középiskolai osztályok magyar nyelv tananyagának tartalma. 2005-ben az ukrán oktatási rendszer még három középiskolai osztályban (10., 11., 12. évfolyam) gondolkodott, és az oktatás tartalmának megváltoztatására is lehetőséget adott. A korábbi tantervtől eltérően, addig a kárpátaljai magyarnyelv-oktatásban példátlan módon, a 2005-ös tanterv a középiskolai osztályokból száműzte a grammatikát, nem került sor annak harmadszori (az elemi és az általános iskola utáni) új-

ramondására, hanem a nyelvet annak használata felől közelítve stilisztikai, szociolingvisztikai és retorikai ismereteket próbált tanítani (lásd Magyar nyelv, 2005) a következő sorrendben:

- 10. osztály: funkcionális stilisztika,
- 11. osztály: szociolingvisztika, nyelvi változatosság,
- 12. osztály: retorika.

Olyan témakörök jelennek meg a középiskolai osztályok tananyagában, amelyek amellet, hogy előzmény nélküliek a régióban, módot adnak arra is, hogy a közösségről rendelkezésünkre álló tudományos eredmények az oktatás szintjén végre megjelenjenek. Olyan tartalmi egységek kerülnek a tantervbe és a tankönyvekbe, mint: a szituatív (beszédhelyzethez igazodó) nyelvhasználat, a nyelv és nyelvváltozatok fogalma, a nyelv változékonysága és viszonylagos állandósága, a nyelvváltozatok virtuális egyenlősége és aktuális egyenlőtlensége, a nyelvi alapú diszkrimináció és a nyelvi tolerancia. Beépülnek az oktatás tartalmába a helyi magyar nyelvváltozatok jellemző sajátosságai (nyelvjárási jellemzők, a nyelvi kontaktusok hatásai: kölcsönzés, kódváltás, pragmatikai sajátosságok), a magyar nyelv más változataihoz viszonyított különbségek.

A 2005-ös tantervhez kapcsolódóan, évente haladva egyik évfolyamról a másikra, új magyar nyelv tankönyvek is készülnek a felvázolt témákban és szemléletben, például a Rákóczi Főiskola tudományos műhelyeiben (pl. Kótyuk 2005, 2008, Beregszászi 2010, 2011d). A kárpátaljai magyar közösség elgondolt nyelvi tervezési, azon belül oktatástervezési lépéseinek megvalósítását közben „kissé” nehezítette az állami oktatáspolitikai kiszámíthatatlansága, a tantervek és tankönyvek esetében például az, hogy 2010 nyarán az ukrán parlament egy hirtelen döntésével visszatértünk a 11 évfolyamos oktatási rendszerhez, így új középiskolai tantervre volt szükség (lásd Magyar nyelv, 2010), és két tankönyv helyett egyben kellett összevonni a 11. és 12. osztály tananyagát (lásd: Beregszászi 2011d), de ez a lépés az oktatásnak a 2005-ös tantervben elképzelt tartalmán és módszerein lényegében (szerencsére) nem változtatott.

A középiskolai osztályok számára készült magyar nyelv tankönyvek legfontosabb közösségi hozadéka az, hogy

a kárpátaljai magyar nyelvi valóságot figyelembe véve a kárpátaljai magyar anyanyelvű beszélőknek íródtak. A 10. osztályos tankönyv Bevezetőjében például a következőket olvashatjuk:

„Az egyes stílusrétegek leírásakor igyekszik (a tankönyv) figyelembe venni a kárpátaljai magyar nyelvi valóságot, kitér a kárpátaljai magyar nyelvhasználat sajátosságaira, a kétnyelvűségi és kisebbségi helyzetből fakadó nyelvi következményekre. A tankönyv példaműanyagában szándékoltan sok kárpátaljai magyar szöveg kapott helyet” (Beregszászi 2010: 5).

A tankönyvekben pedig olyan fejezetcímekkel találkozunk, melyek korábban hiányoztak a kárpátaljai magyar nyelv tankönyvekből: *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat sajátos jellemzői, Névháználát és megszólítási szokások a kárpátaljai magyar nyelvben, A kétnyelvűség hatása a kárpátaljai magyar nyelvhasználatra, A kölcsönszavak, Nyelvváltás (kódváltás) a társalgás során a kárpátaljai magyar nyelvben (vö. Beregszászi 2010), A kárpátaljai magyar nyelvváltozatok, Nyelvpolitika, nyelvi tervezés, nyelvművelés, nyelvi identitás, nyelvi megőrzés, A nyelvi alapú hátrányos megkülönböztetés, A nyelven belüli változatosság, A nyelvek virtuális egyenlősége és aktuális egyenlőtlensége (vö. Beregszászi 2011d).*

A tankönyvek az alkalmazó jellegű tudást igyekeznek előtérbe helyezni, illetve a kárpátaljai nyelvi valóságról a birtokunkban lévő tudományos ismeretek a gyakorló feladatokba is beépülnek.

1. példa

Képzeltetek el és játsszatok el egy olyan párbeszédet, amely során egy kárpátaljai magyar beszélget egy Magyarországról ide látogatott magyarral! A mellékelt szöszedetből illesszék be a szavakat a párbeszédbe odaillo módon! Mi alapján döntöttetek?

Paszport, göngyöleg, banka, útlevel, elektricska, inercity vonat, májka, köjál.

2. példa

Vegyétek kezetekbe a Magyar Értelmező Kéziszótár 2003-ban megjelent második, átdolgozott kiadását, amely már kárpátaljai magyar szavakat is tartalmaz! Nézzetek utána, mit jelentenek a kárpátaljai magyarban és mit a magyarországi magyar nyelvben a következő szavak: *bíró, felszámol, beteglap, csenget*.

3. példa

A *Termini Nyelvészeti Kutatóhálózat szlovákiai, romániai, ukrainai, horvátországi, szlovéniai és ausztriai magyar nyelvészek közösen hozták létre. Egyik fő kutatási feladatuknak azt tekintik, hogy összegyűjtsék a Magyarország határain túli magyar nyelvváltozatoknak azokat a szavait, amelyek az adott állam többségi nyelvéből átvett kölcsönszavak. Ennek a munkának az eredményeképpen már létrejött egy úgynevezett ht-lista (ahol a ht a határon túli rövidítése), mely több száz ilyen szót tartalmaz. Az iskolai számítástechnikai szaktanteremben keress meg az Interneten ezt a ht-listát, és nézd meg, hogy találsz-e benne olyan szavakat, amelyek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban használatosak! (A képen a Termini Kutatóhálózat internetes honlapjának nyitó oldalát láthatod.)*

Ellentmondások

A felsorolt eredmények ellenére a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás reformja még nem befejezett, és a pozitívumok mellett sokszor ellentmondások (is) tarkítják. Megnehezíti a közösség oktatásügyének mindennapjait az ukrán kormány kiismerhetetlenül változó oktatáspolitikája, a magyar (és más kisebbségi nyelvek) mint anyanyelv kétséges (vagy negligált) helyzete az érettségi és ezzel együtt a felsőoktatási rendszerben.

Nem egyértelmű a tantervkészítés folyamata, és annak hivatalos engedélyeztetési procedúrája sem. Hivatalosan a tantervek elkészítése és engedélyeztetése a Területi Pedagógus-továbbképző Intézet feladata. A 2005-ös, határkönek számító magyar nyelv tanterv esetében szerencsésen talált egymásra az éppen akkor friss nyelvészeti alapokra helyezett állami szabványtanterv szellemisége, a tantervre állami támogatást nyert csernyivci Bukrek Kiadó, a Területi Pedagógus-továbbképző Intézet, és az általuk a tanterv megírására felkért Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövet-

ség és II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Így létre tudott jönni egy olyan, gyakorló magyartanárokból, főiskolai oktatókból és nyelvész kutatókból álló munkacsoport, amely Kótyuk Istvánnak, a régió legnagyobb tapasztalattal rendelkező tanterv- és tankönyvírójának, a Rákóczi Főiskola Filológiai Tanszéke tanszékvezetőjének az irányításával megalkotott egy olyan magyar nyelv tantervet, amely sok tekintetben előremutató volt.

Aztán a tanterv alapján évente készültek az új magyar nyelv tankönyvek, melyeknek piacáért, vagyis az állami megrendelésért általában két kiadó, a csernyivci Bukrek és a lvivi Szvit Kiadó ungvári fiókja versenyzett a meghirdetett pályázatokon a tankönyv-kéziratokkal. Mindkét kiadó igyekezett kialakítani a saját szerzői gárdáját. A Szvit főleg gyakorló iskolai magyartanárokkal és a Pedagógus-továbbképző Intézet módszerészeivel, a Bukrek pedig elsősorban a régió felsőoktatásában dolgozó nyelvész kutató-tanáraival dolgozik együtt. Ez a két kiadó tankönyveinek a tartalmán és szerkezetén is nyomot hagy, bár összehasonlító elemzések egyelőre nem készültek ilyen témában. De talán ennek ellenére kijelenthetjük, hogy szerencsésebb lenne olyan munkacsoportok alakítása a tantervek és a tankönyvek készítéséhez, melyekben az elmélet és a gyakorlat, az iskolai magyartanár és a tudományos kutató gondolkodása találkozik, mint történt ez a 2005-ös tanterv esetében. Akkor talán egyenesebben, váratlan kiterők nélkül haladhatna az anyanyelvi nevelés reformja a kárpátaljai magyar iskolákban a közösség azon célja felé, hogy a tanulók kommunikatív kompetenciájának a szerves részévé váljon „a mi szavunk járása”, valamint a beszédhelyezethez automatikusan igazodó (szóbeli és írásbeli) nyelvhasználat képessége.

Hivatkozások

- Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 1996. A magyar nyelv változatai és stílusrétegei a kárpátaljai magyar nyelvtankönyvekben. In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt, 1996., 29–38.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004a. Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező? *Magyar Nyelv C*(2004)/2: 195–203.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004b. *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpát-*

aljai magyarok nyelvhasználatáról. Ungvár, PoliPrint.

- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007a. A kárpátaljai magyar nyelvjárások és az iskola: elméleti és módszertani kérdések. In: *Acta Beregsasiensis*, 2007/1.:44–62.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007b. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Csernicskó István – Márku Anita szerk., *Hiába repülsz te akárhová. Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, PoliPrint.
- Beregszászi Anikó – Papp Richárd szerk., *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*, 101–114. Budapest–Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Beregszászi Anikó 2004. Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Beregszászi Anikó és Csernicskó István szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*, 79–97. Beregszász, PoliPrint – Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Beregszászi Anikó 2009. Anyanyelv-oktatás hozzáadó (additív) szemléletben: a magyar nyelv tanterv kínálta lehetőségek. In: Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk., *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*, 20–25. Ungvár, PoliPrint.
- Beregszászi Anikó 2010. *Magyar nyelv 10. osztály*. Csernyivci: Bukrek.
- Beregszászi Anikó 2011a. An additive approach of the Transcarpathian Hungarian mother-tongue education: possibilities offered by the new curriculum. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. XXXIX (2011): 129–132.
- Beregszászi Anikó 2011b. A kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás ideológiai és tantárgy-pedagógiai szemléletváltásáról. *Modern Nyelvoktatás* 2011/1: 32–44.
- Beregszászi Anikó 2011c. Ideológiák, kutatási eredmények a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban és a hasznosíthatóság gyakorlata. In: *Nyelvi mítoszok és ideológiák. A 16. Élőnyelvi Konferencia anyagai*. Beregszász, 2011.
- Beregszászi Anikó 2011d. *Magyar nyelv 11. osztály*. Csernyivci: Bukrek.
- Beregszászi Anikó 2012. A lehetetlen lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5-9. osztályában. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Braun László – Csernicskó István – Molnár József 2010. *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. Ungvár, PoliPrint.
- Csernicskó István és Váradi Tamás szerk., 1996. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt.
- Csernicskó István – Márku Anita szerk. 2007. *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, PoliPrint.
- Csernicskó István 1998. A magyar nyelv Ukrainában (Kárpátalján). Osiris Kiadó—MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- Csernicskó István 2004. A kárpátaljai magyar beszélt nyelv tudományos vizsgálata: előzetes egy most induló kutatás anyagából. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 174–177. Ungvár, PoliPrint.
- Csernicskó István 2005. Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar hanganyaggyűjtéséből. In: Beregszászi Anikó – Papp Richárd szerk., *Kár-*

pátalja. Társadalomtudományi tanulmányok, 101–114. Budapest–Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.

- Csernicskó István 2006. Határon túli magyar élőlényi kutatások, támogatáspolitikai és magyar–magyar tudományos együttműködés. In: Berényi Dénes szerk. *Tudományos konferencia az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság megalakulásának 10 éves évfordulója alkalmából*, 123–132. Budapest, Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 2006.
- Csernicskó István 2009. Az ukrainai oktatáspolitikai és nyelvi asszimiláció szolgáltatásában. *Korunk* 2009/február: 33–40.
- Csernicskó István 2010. Az államnyelv oktatásának nyelv- és oktatáspolitikai háttere Kárpátalján. In: Kozmács István, Vančonek Krenmer Ildikó szerk., *Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért, Veda pre vzdelanie – vzdelanie pre vedu, Science for Education – Education for Science. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta stredoEurópskych štúdií*, 57–69. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Csernicskó István 2011. The linguistic aspects of the Ukrainian educational policy. *ES-UKA – JEFUL* 2011/2–1: 75–91.
- Csernicskó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Csernicskó István szerk. 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- Csernicskó István szerk. 2010a. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest–Beregszász, PoliPrint.
- Csernicskó István szerk. 2010b. *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint, 2010.
- Göncz Lajos 1999. A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban). Osiris Kiadó – Forum Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest–Újvidék.
- Karmacsi Zoltán – Márku Anita szerk. 2009. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár, PoliPrint.
- Karmacsi Zoltán 2007. *Kétnyelvűség és nyelv-elsajátítás*. Ungvár, PoliPrint.
- Kótyuk István 2005. *Magyar nyelv. 5. osztály*. Csernyivci, Bukrek.
- Kótyuk István 2008. *Magyar nyelv. 8. osztály*. Csernyivci, Bukrek.
- Lanstyák István 2000. A magyar nyelv Szlovákiában. Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely. Budapest.
- Magyar nyelv, 2005. Kótyuk István és mtsai.
- Magyar nyelv 5–12. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű iskolák számára. Csernyivci, Bukrek.
- Magyar nyelv, 2010. Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Braun Éva, Hnatik-Riskó Márta. Magyar nyelv 10–11. osztály. Tanterv a magyar tannyelvű általános középiskolák számára. Kijev, 2010.
- Szépfalusi István – Vörös Ottó – Beregszászi Anikó – Kontra Miklós 2012. A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában. Gondolat Kiadó, Budapest.